

FULDSTÆNDIG ERSTATNING (I)

I. Indledning.

Grundlovens § 73 opstiller tre betingelser for at et ekspropriativt indgreb kan finde sted, nemlig at almenvellet kræver indgrebet, at det sker ifølge lov, samt at der ydes fuldstændig erstatning. Det antages almindeligvis, at de to første betingelser kun yder borgerne et lidet effektivt værn, og det bliver derfor kravet om fuldstændig erstatning, der kommer til at udgøre bestemmelsens væsentligste indhold ¹⁾.

Grundloven selv yder ikke nogen vejledning til forståelsen af begrebet fuldstændig erstatning, og ej heller vil man i forarbejderne kunne finde væsentlige bidrag til fortolkningen. I udkastet til juni-grundloven anvendtes formuleringen tilsvarende erstatning, men dette ændredes af grundlovskomiteén til den nuværende ordlyd, uden at man dog derved tilsigtede en realitetsændring af bestemmelsen, se således Rigsfors. sp. 2169, hvor det hedder: "Vi antager vel ikke, at det førstnævnte udtryk (tilsvarende) er brugt i nogen anden betydning end den som ligger i det sidste (fuldstændig), såmeget mindre som ordet erstatning uden noget yderligere tillæg vistnok allerede udtrykker paragraffens mening, nemlig at enhver, som tilpligtes at afstå sin ejendom kan fordre godtgørelse for det derved lidte tab."

Det er dog formentlig ikke berettiget at betegne ordet fuldstændig som overflødigt. Ordet fastslår dels, at erstatningen ikke blot skal være en passende, billig eller rimelig erstatning, men at det er det fulde tab, der skal erstattes, og desuden lægger det et vist bånd på lovgivningsmagtens normering af erstatningen, idet det angiver en minimumgrænse for erstatningens størrelse, hvorunder den ikke må synke. Fuldstændighedskravet er imidlertid en standard af betydelig elasticitet og det er derfor særdeles vanskeligt at fastlægge helt præcis, hvor minimumgrænsen går. Domstolene har da også overladt lovgivningsmagten en vis margin med hensyn til nærmere fastsættelse af, hvad der skal forstås ved fuldstændig erstatning, se således U 1921.644, hvor det hedder:

1) Jfr. PA p. 758.

"Efter alt, hvad der foreligger, kan det ikke med den sikkerhed, som måtte kræves, for at domstolene skulle kunne tilsidesætte bestemmelserne i en på grundlovmæssig måde vedtaget lov som grundlovsstridige, statuere, at appellanten ikke vil få fuld erstatning for ejendommen." ²⁾ Det helt klart grundlovsstridige tilfælde ville være om en lov bestemte, at der slet ikke skulle ydes erstatning, eller at erstatningen kun skulle udgøre en vis brøkdel af tabet ³⁾.

I den almindelige lovgivning vil der kunne findes en lang række regler, der supplerer grundlovens bestemmelse om fuldstændig erstatning ved at angive, hvorledes den nærmere fastlæggelse af erstatningen skal finde sted ⁴⁾. Disse bestemmelser kan naturligvis kun tillægges vejledende betydning ved fortolkningen af begrebet fuldstændig erstatning. På grund af disse bestemmelsers uensartethed og ufuldstændige karakter blev det under udarbejdelsen af fremgangsmådeloven drøftet, om det ville være hensigtsmæssigt i loven at præcisere, hvad der forstås ved fuldstændig erstatning eller i det mindste at angive almindelige retningslinjer for erstatningsudmålingen. Ekspropriationskommissionen veg imidlertid tilbage for at opstille sådanne generelle regler, idet man fandt, at de kunne komme i konflikt med grundlovens ubetingede krav om fuldstændig erstatning, samt at de kun ville have ringe vejledende betydning for den enkelte erstatningsfastsættelse. Man var derfor af den formening, at vejledning om, hvad fuldstændig erstatning i de enkelte konkrete situationer indebærer, bedst søges i den praksis, som de erstatningsfastsættende myndigheder, særligt domstolene, har tilvejebragt og fremtidigt tilvejebringer ⁵⁾. Over for denne opfattelse kunne eventuelt indvendes, at generelle regler, der fastslog de almindelige principper for erstatningsudmålingen, kunne have denne positive indflydelse, at de skabte større ensartethed i praksis.

I teorien har adskillige juridiske forfattere beskæftiget sig med fortolkningen af begrebet fuldstændig erstatning. Enkelte har endog forsøgt at definere begrebet i nogle få sætninger ⁶⁾. Begrebet må imidlertid siges at indeholde så mange aspekter, at en definition nødvendigvis

2) Cfr. ØL's udtalelse i U 21.168: "Lovgivningsmagten vil have det i sin hånd at bestemme, hvorledes den fuldstændige erstatning skal ydes." Denne udtalelse gentages dog ikke af HR.

3) Om dette og andre statsretlige problemer vedrørende fuldstændig erstatning, PA p. 758 ff.

4) Se eksempler herpå - PA p. 758 f.

5) Bet. p. 37.

6) PM 15.

må blive meget ufuldstændig. Definitionerne må derfor snarere ses som et udgangspunkt for en nærmere behandling af de mangfoldige problemer, der rejser sig i praksis, end som en udtømmende bestemmelse af begrebets indhold.

II. I det følgende skal herefter ses på forskellige teorier, der ud fra hver sin principielle opfattelse af det ekspropriative indgrebs karakter kommer til forskellige afgrænsninger af erstatningspligtens omfang.

A 1. Tvangskøbsteorien:

Erstatningskravet opfattes her analogt med en sælgers krav på købesummen. Teorien har sin oprindelse i det 18. århundredes absolutistiske Tyskland, hvor borgerne var afskåret fra at sagsøge fyrsten, da dette ville stride mod hans værdighed. For at komme uden om disse vanskeligheder brugte man den såkaldte fiscusteori, hvorefter statskassen (fiscus) som selvstændigt retssubjekt kunne sagsøges i civilretlige retsforhold. Ved at opfatte det ekspropriative indgreb som et civilretligt kontraktforhold åbnedes der således ekspropriaten mulighed for at indbringe sit erstatningskrav - fingeret som en købesum - for domstolene.

I midten af det 19. århundrede udvikledes teorien imidlertid derhen, at ekspropriaten kun kunne kræve en erstatning svarende til det afståedes salgsværdi. Teorien åbnede således ikke plads for erstatning for de af afståelsen forårsagede ulemper, men dette kompenseredes i et vist omfang derved, at man fastslog, at salgsværdien skulle ansættes "liberalt" ⁷⁾.

Tvangskøbsteorien har ikke haft nogen indflydelse på dansk ret, og en gennemførelse af teorien vil utvivlsomt være i strid med grundlovens ubetingede krav om fuldstændig erstatning ⁸⁾.

2. Kausalitetsteorien:

Teorien bygger på den opfattelse, at det ekspropriative indgreb må sidestilles med en hvilken som helst anden erstatningsforpligtende handling. At der skal ydes erstatning, bliver herefter en konsekvens af, at der er sket en skade, som skal genoprettes. Erstatningens funktion er med andre ord, at ophæve virkningerne af den skadevoldende handling, i dette tilfælde det ekspropriative indgreb. Erstatningspligtens omfang må derfor være bestemt af, hvilke virkninger indgrebet har haft på ekspropriatens formuetilstand, og dette vil igen sige, at man må se på,

7) TGF 99.

8) PM 11.

hvorvidt og i hvilket omfang der er årsagsforbindelse mellem indgrebet og det lidte tab.

3. Retsoverførelsesteorien:

Denne teori, som Troels G. Jørgensen går ind for, bygger på den opfattelse, at det ekspropriative indgreb er en særegen form for retsoverførelse, hvis indhold er en ordning af konkurrencen om berettigelsen til visse formuegoder ⁹⁾. I denne konkurrence kan eksproprianten fortrænge ejerens rettigheder, men kun på den betingelse, at der ydes erstatning. Han opfatter derfor ikke erstatningspligten som en konsekvens af indgrebet, men som et led i selve retsoverførelsen. Erstatningens funktion er herefter ikke at ophæve kausalitetsvirkningerne af indgrebet, men at legitimere retsoverførelsen. Følgelig bliver normen for erstatningspligtens omfang - tabsmålestokken - ikke bestemt af indgrebets kausalvirkninger, men derimod af ekspropriatens interesse med hensyn til retsforandringen, d.v.s. forskellen i hans retsstilling før og efter afståelsen. Denne forskel i retsstillingen vedrører kun de formuedelev, der overføres ved ekspropriationen, og det er følgelig kun disses værdi, der skal erstattes ¹⁰⁾.

B.

Troels G. Jørgensens teori er fremsat i en forståelig modvilje mod kausalitetsteorien, der konsekvent gennemført vil kunne føre til en meget vidtgående erstatningspligt for eksproprianten. Dersom erstatningens omfang udelukkende skulle bestemmes af den objektive årsagsrække, ville ifølge Troels G. Jørgensen ¹¹⁾ ekspropriantens ansvar være strengere end ansvaret for skadegørende handlinger, hvor erstatningspligtens indtræden er afhængig af skadevolders subjektive forhold, og erstatningspligtens omfang ydermere er begrænset til kun at omfatte de påregnelige - adækvate følger af handlingen. Mod at udvide ekspropriantens erstatningspligt taler også, at årsagspåvirkningen er lovlig ¹²⁾. Her synes Troels G. Jørgensen at overse, at årsagspåvirkningen ved ekspropriation kun er lovlig, når alle betingelser for ekspropriation er opfyldt, herunder at der betales fuldstændig erstatning ¹³⁾. Endelig anfører Troels G. Jørgensen som argument for sin teoris rigtighed, at der ikke i grundlovens ord ses at

9) TGJ 108.

10) TGJ 107.

11) TGJ 103.

12) TGJ 108.

13) FM 12.

være holdepunkter for kausalitetsteoriens rigtighed, medmindre ordet fuldstændig ellers kom til at mangle betydning ¹⁴⁾. Holdbarheden af dette sidste argument turde være særdeles tvivlsomt. Matzen ¹⁵⁾ betegner det som intet mindre end selvmorderisk.

Udgangspunktet for erstatningens beregning bliver ifølge Troels G. Jørgensen det afståedes værdi, og yderligere af afståelsen forårsagede tab lades ude af betragtning. Ved totalekspropriation vil han kun erstatte det afståedes salgsværdi og altså ikke tage hensyn til f.eks. ekspropriatens flytteomkostninger, udgifter til anskaffelse af ny ejendom, næringstab m.v., d.v.s. tab, som vil være dækket af et brugs- eller genanskaffelsesværdisynspunkt. Hans begrundelse for ikke at erstatte disse tab er for det første, at det ikke er sikkert, om ekspropriaten i det hele taget ønskede at fortsætte brugen af det afståede, selv om han naturligvis altid vil hævde, at dette var hans hensigt. Kan det imidlertid virkelig konstateres, at der forelå en brugsinteresse hos ekspropriaten, vil vurderingen af en sådan desuden være særdeles upålidelig, idet den må blive et skøn over udgifter, som endnu ikke er og måske aldrig vil blive afholdt. Som følge af disse vanskeligheder vil han kun erstatte brugsværdien, når ekspropriaten er en offentlig ^{retlig} personlighed, der er forpligtet til at foretage en ombytning af det afståede ¹⁶⁾.

Ved delekspropriation er der ifølge Troels G. Jørgensen ikke de samme betænkkeligheder ved at anlægge et brugsværdisynspunkt ved vurderingen af det afståede ¹⁷⁾. Man kan her med nogenlunde sikkerhed gå ud fra, at ejeren ikke tænkte på at sælge det eksproprierede areal. Det afståedes værdi består for ejeren i, at det kan bruges i forbindelse med restejendommen, og værdien er derfor større end salgsværdien af det afståede i sig selv. Ejeren må følgelig vurdere det afståede til så meget, som restejendommens salgsværdi er lavere end den samlede ejendoms salgsværdi, og han ville ikke have solgt det afståede, medmindre han fik denne værdiforskel dækket. I stedet for som normalt først at vurdere det afståedes værdi i handel og vandel og dertil lægge en erstatning for ulemper på restejendommen, lader Troels G. Jørgensen hele erstatningen være indeholdt i brugsværdien, d.v.s. forskellen mellem den samlede ejendoms salgsværdi og salgsværdien af restejendommen efter afståelsen.

14) TGJ 111.

15) Tidsskrift for Retsvidenskab 1906 p. 105.

16) TGJ 131.

17) TGJ 156 f.

Resultatet af de to forskellige fremgangsmåder ved vurderingen skulle ifølge ham selv blive det samme ¹⁸⁾, bortset fra at enkelte tab ikke vil kunne indfortolkes i brugsværdien, men som ikke desto mindre klart må erstattes ifølge et kausalitetssynspunkt. Eksempelvis kan nævnes ekspropriation af en mølle, hvorved et mølleværk tilhørende kornlager bliver overflødig og må afhændes med tab. Der er her tale om to forskellige formuegoder, som imidlertid hører til det samme formuekompleks. Det formuetab, som mølleværket lider, kan ikke indfortolkes i selve mølleværkets brugsværdi og skal følgelig ikke erstattes ¹⁹⁾. Efter kausalitetsteorien vil tabet klart være forårsaget af afståelsen, og mølleværket har derfor krav på erstatning for det lidte formuetab.

Hovedindvendingen mod Troels G. Jørgensens synspunkter må være, at hans strenge udgangspunkt - nemlig, at det kun er værdien af det afståede, der skal erstattes - i forbindelse med hans totale forkastelse af kausalitetsteorien i mange tilfælde vil føre til en særdeles sparsom erstatning, som næppe kan siges at være fuldstændig i grundlovens forstand ²⁰⁾. Hans teori kan vanskeligt forenes med de principper, som allerede findes udtrykt i f.eks. jernbaneforordningen § 12, der udtrykkeligt taler om "et særligt tab udenfor grundens værdi". Teoriens fremkomst ses ikke at have bevirket nogen ændring af disse grundlæggende principper.

Langt de fleste juridiske forfattere er af den opfattelse, at ekspropriationserstatningen ikke blot skal udgøre det afståedes værdi, men skal lade ekspropriatens samlede formue være uberørt af det ekspropriative indgreb. Formuen skal altså bevares status quo - eller som Ross ²¹⁾ udtrykker det: "Selv om borgeren må tåle en kvalitativ forandring af sin retsposition, så skal dette dog ikke medføre nogen kvantitativ forringelse af hans formuestatus". Dette udgangspunkt er utvivlsomt bedst stemmende med grundlovens ord, men det yder imidlertid kun begrænset vejledning ved udfindelsen af de principper, der må lægges til grund for opgørelsen af det lidte formuetab.

III. De almindelige erstatningsretlige princippers forhold til ekspropriationsretten.

A. Det er et omdiskuteret problem, i hvilket omfang det er muligt eller i det hele taget hensigtsmæssigt at overføre de fra den almindelige

18) TGJ 160.

19) TGJ 164.

20) PM 15.

21) Ross p. 672.

erstatningsret kendte principper på ekspropriationsretten. Grundloven benytter ordet erstatning og altså ikke udtryk som godtgørelse eller vederlag, hvilket kan tages som indicium for, at man har tænkt sig de almindelige erstatningsretlige regler anvendt ved opførelsen af ekspropriationserstatningen. Enkelte fremmede forfatninger benytter endog udtrykket skadeserstatning i ejendomsparagraffen, se f.eks. den hollandske forfatning § 158. Der er da også forfattere, der ret konsekvent overfører de almindelige skadeserstatningsregler, eksempelvis kan nævnes Poul Meyer, Egon Larsen og Ross. På grund af det ekspropriative indgrebs særegne karakter kan de almindelige erstatningsregler imidlertid ikke automatisk overføres, men må tillempes og suppleres med de af forholdenes forskellighed betingede modifikationer.

B. Erstatningsreglernes funktion.

Erstatningsreglerne siges i almindelighed at have en præventiv, genoprettende samt tryghedsskabende funktion. Dette gælder for så vidt også for ekspropriationserstatningen.

Hvad først angår den præventive funktion er det dog tvivlsomt, om denne kan tillægges nogen større betydning, idet eksproprianten i modsætning til skadevolderen - får tilført en fordel, der oftest vil opveje erstatningssummen. I visse situationer kan erstatningspligten naturligvis tankes at afholde myndighederne fra at ekspropriere, da de til rådighed værende midler trods alt er begrænsede, og en sådan bremse ville jo ikke være til stede, dersom der slet ikke skulle ydes erstatning.

Ekspropriationserstatningen har ligesom den almindelige skadeserstatning en klar genoprettende funktion, idet den sætter eksproprianten i stand til med andre midler at opnå samme behovstilfredsstillelse som før ekspropriationen. Den enkelte borgers tab overflyttes, således til samfundet som helhed, hvilket må siges at være yderst rimeligt, da det netop er i samfundets interesse at indgrebet er sket. Endelig medvirker bevidstheden om, at tabet genoprettes, til at skabe en vis sikkerhed og tryghed i besiddelsen af formuegoderne.

C. Et af de principper, der uden særlige modifikationer lader sig overføre på ekspropriationserstatningsretten er, at kun økonomisk skade vedrørende det eksproprierede skal erstattes. Ved økonomisk skade forstås en skade, der kan vurderes i penge efter en almen målestok. Herefter er det klart, at den blotte affektionsinteresse ikke skal erstattes, idet den ikke lader sig vurdere efter en almen målestok. Som eksempel herpå kan nævnes interessen i at blive boende på en gammel slægtsgård. Æste-

tiske værdier som kun påskønnes af den enkelte vil ejheller kunne erstattes; men dersom den æstetiske værdi, som f.eks. en ualmindelig smuk udsigt, udgør "et sådant agreement til en vis ejendom, at dennes værdi derved i handel og vandel forøges", så skal den erstattes, jfr. jernbaneforordningens § 12-.

I den almindelige erstatningsret er der mulighed for ud over erstatning for økonomisk skade at få tilkendt godtgørelse for lidelse, tort, ulempe, lyde og vansir samt for forstyrrelse eller ødelæggelse af stilling og forhold, ikrftl. § 15^I. En sådan godtgørelse for ikke-økonomisk skade vil næppe kunne indfortolkes i grundlovens krav om fuld-standig erstatning og ydes da heller ikke i praksis. Der kunne eventuelt være tale om at yde en godtgørelse for selve tvangsmomentet ved det ekspropriative indgreb, se muligvis U 1883.70, hvor taksationsmændene havde givet et tillæg på 1500 kr. til arealerstatningen "for ekspropriation". Dette sidste udtryk må dog antages blot at dække over en ulempeerstatning, og dommen kan derfor næppe tages til indtægt for, at man gav godtgørelse for selve tvangsmomentet.

D. Adækvans ²²⁾.

I erstatningsretten antages det, at en skadevolder kun er ansvarlig for de følger af en skadevoldende handling, som på handlingstidspunktet var påregnelige for ham. Spørgsmålet er herefter om et tilsvarende adækvanskriterium kan overføres på ekspropriationserstatningsretten, således at eksproprianten kun skal erstatte de tab, som på et givet tidspunkt var påregnelige for ham.

a I erstatningsretten er forholdet altid det, at man tager stilling til, om en allerede foreliggende skade er en adækvat følge af den skadevoldende handling. En direkte overførelse af adækvanslæren vil derfor kun kunne ske i de tilfælde, hvor man på erstatningsfastsættelsens tidspunkt allerede kender følgerne af det ekspropriative indgreb. Det er imidlertid tvivlsomt, om det vil være rimeligt at begrænse ekspropriantens ansvar til kun at omfatte de følger, som han ved ekspropriationsdekretets afsigelse ²³⁾ kunne påregne ville indtræde. I erstatningsretten skyldes en sådan begrænsning dels, at præventionssynspunktet ikke kan strækkes videre end til de adækvate følger ²⁴⁾, og dels at man må

22) Om adækvans i det hele taget, se Abitz' anmeldelse af Egon Larsen i U 1960 B. 55-62.

23) PM 16.

24) Stig Jørgensen p. 184 krit. over denne opfattelse.

tage et rimeligt hensyn til skadevolder, således at han ikke kommer til at hæfte for ganske abnorme udviklingsforløb. Der er næppe grund til at tage tilsvarende hensyn til en ekspropriant; og han må derfor snarere være ansvarlig på rent objektivt grundlag, hvilket også har en vis støtte i, at erstatningen her først og fremmest har en genoprettende funktion. På den anden side vil der i ekspropriationsretten kunne tænkes tilfælde, hvor ekspropriatens tab set i forhold til ekspropriationsindgrebet vil være så udsædvanligt, at den almindelige retsfølelse vil tilsige, at ekspropriantens ansvar ikke udstrækkes til også at omfatte dette, selv om årsagsforbindelsen i og for sig kan påvises. Således vil det f.eks. næppe være rimeligt at lade eksproprianten hæfte for det tab, som ekspropriaten lider ved, at hans flyttelæs går hændeligt til grunde. Det må imidlertid erkendes, at det vil være meget vanskeligt at angive, hvor grænsen skal drages.

b. I en mængde tilfælde vil de af ekspropriationen forårsagede skader være fremtidige i forhold til erstatningsfastsættelsen, som derfor kommer til at forme sig som en vurdering af endnu ikke indtrådte skader. Denne forskel fra erstatningsretten bevirker, at en afgrænsning af, hvilke fremtidige følger, der skal tages hensyn til ved erstatningens fastsættelse, vanskeligt lader sig foretage efter det almindelige adækvanskriterium. Ved erstatningsfastsættelsen kan man ikke tage hensyn til alle mulige mere eller mindre påregnelige fremtidige følger, idet denne i så fald ville blive ganske vilkårlig. Man må i stedet anvende et forudseelighedskriterium, således at man på grundlag af alle foreliggende oplysninger om projektets udformning må forestille sig, hvilke følger, der vil blive resultatet af ekspropriationen. Ved en sådan vurdering kan man kun tage hensyn til skader og ulemper, som er af en sådan karakter, at deres indtræden kan regnes for sikker eller i hvert fald for overvejende sandsynlig²⁵⁾. Der må her kræves en større grad af sandsynlighed end ved statueringen af adækvans i erstatningsretten.

Der rejser sig herefter et spørgsmål om, hvorledes vurderingsmyndigheden skal forholde sig over for mere usikre følger, som ikke lader sig overskue på erstatningsfastsættelsens tidspunkt.

Den mest nærliggende løsning vil være at udsætte behandlingen af disse spørgsmål til et senere tidspunkt. I ekspropriationslovens § 18 er der da også mulighed for en sådan udsættelse, dog ikke længere end til anlæggets fuldførelse. En videre adgang til udsættelse i disse si-

25) Bet. p. 40.

tuationer findes i den norske Oveigningslov § 21, hvorefter udsættelsen kan ske, lige indtil det er muligt at have fuld oversigt over skaderne og ulemperne.

En anden løsning kunne være, at man fastsatte erstatningen for usikre ulemper til en årlig godtgørelse, som så eventuelt senere kunne revideres, dersom ulemperne skulle vise sig at være større eller mindre end oprindeligt antaget, jfr. vandløbslovens § 89, 4 ²⁶⁾.

Endelig kunne man tænke sig, at eksproprianten skulle betale en skadesforsikring, som skulle dække skader på ekspropriatens ejendom, hidrørende fra ekspropriantens virksomhed ²⁷⁾. En sådan løsning anvendes så vidt vides ikke i praksis. Spørgsmålet var fremme i U 1888.272, hvor en ekspropriat nedlagde påstand om erstatning, fordi en jernbanes nære beliggenhed ved hans rebslageretablisement ville medføre forhøjet assurancepræmie (brand). Eksproprianten frifandttes med den begrundelse, at spørgsmålet, om der tilkom ejeren yderligere erstatning, var afgjort endeligt af kommissionen. Han fik dog efter omstændighederne godtgjort 41 kr. for allerede betalt præmieforhøjelse. *Spørgsmålet er afgjort*

Dersom der senere indtræder skader eller ulemper, som ikke var forudsat ved erstatningsfastsættelsen, eller disse viser sig at være større end oprindeligt antaget, står forskellige muligheder åbne for eksproprianten.

Han kan for det første søge at få sagen genoptaget for ekspropriationskommissionen efter ekspl. § 21. Begæring herom skal dog fremsættes inden et år efter, at ekspropriationsanlægget er fuldentt. Imødekommes begæringen, må erstatningskravet naturligvis bedømmes efter ekspropriationsretlige regler.

Endvidere vil han kunne indbringe sit erstatningskrav for domstolene, og dette vil han formentlig udelukkende være henvist til, såfremt 1-årsfristen er sprunget. Det vil her være tvivlsomt, om domstolene skal bedømme erstatningskravet ud fra ekspropriationsretlige regler, eller ud fra almindelige erstatningsretlige regler, herunder naboretlige regler. Resultatet vil ofte blive det samme, hvadenten man lægger det ene eller det andet sæt regler til grund ²⁸⁾; dog vil der kunne tænkes tilfælde, hvor erstatningspligten efter ekspropriationsretlige regler vil blive videregående, i hvert fald såfremt ekspropriantens ansvar ^{ikke} begrænses efter et adækvanssynspunkt.

26) Se ligeledes Oveigningsloven § 21², der opererer med en årlig erstatning, som skal gælde midlertidigt,

27) Egon Larsen p. 56.

28) v. Eyben p. 20.

Poul Meyer ²⁹⁾ og Poul Andersen ³⁰⁾ går ind for, at der i disse situationer kun kan blive tale om at anvende de almindelige erstatningsregler. Til støtte herfor kan dels anføres, at det ville være urimeligt, om eksproprianten i en uvis fremtid skulle kunne gøres ansvarlig for skader, som han efter erstatningsrettens almindelige regler ikke skulle erstatte, og dels at der ingen grund er til, at eksproprianten i al fremtid skulle være bedre stillet end de omkringboende, som måske må tåle nøjagtig de samme ulemper uden at kunne kræve erstatning. For at pålægge eksproprianten et videregående ansvar kunne til gengæld anføres, at ekspropriationen berøver ejeren det værn for restejendommen, som han havde gennem sin rådighed over det afståede areal.

Dansk retspraksis ses ikke at have taget stilling til problemet, idet eksproprianten har kunnet gøres ansvarlig allerede efter de almindelige erstatningsregler. Se f.eks. utr. Ø.L.D. af 19/12 1960, hvor eksproprianten blev gjort ansvarlig for nogle fugtskader på ekspropriantens ejendom, som indtrådte ca. 2 år efter afståelsen. Skaderne skyldtes, at der var begået fejl ved en vejudvidelse, idet man havde undladt at tilvejebringe forsvarlige afløbsforhold fra vejen. Derimod er der fra norsk retspraksis et eksempel på ³¹⁾, at man har statueret erstatningsansvarlighed i et tilfælde, hvor almindelige erstatningsregler næppe ville kunne have begrundet et sådant ansvar. I 1906 havde man eksproprieret til en landevej, uden at der blev tilkendt ulempeerstatning. I 1934 opstod der revner i fundamentet til ekspropriantens hus, hvilket antoges at skyldes rystelser fra den zgede landevejstrafik. Da en sådan trafik og dermed følgende ulemper ikke var taget i betragtning ved erstatningsfastsættelsen, tilkendtes der eksproprianten erstatning.

Alt i alt må det siges, at rimelige hensyn kunne tale for at lade ekspropriantens ansvar for sådanne uforudsete, senere indtrædende skader og ulemper være noget mere omfattende, end det ville være efter de almindelige erstatningsregler.

IV. Årsagsforbindelse.

Det er almindeligt anerkendt, at ekspropriantens erstatningspligt ikke kan udstrækkes længere end til at omfatte de tab, som kan siges at være forårsagede af det ekspropriative indgreb. Ud fra en retfærdighedsforestilling må årsagsbetingelsen angive erstatningspligtens yderste grænse, idet man ellers ville havne i den rene vilkårlighed. Årsagslæren kan imidlertid - ligesom i den almindelige erstatningsret -

29) PM p. 65. 30) PA p. 775. 31) NRT 1940/561.

udformes på forskellig måde, således at erstatningspligten kan blive mere eller mindre omfattende, alt efter hvilken udformning man vælger.

Det første spørgsmål, der rejser sig, er, hvorledes man skal opfatte selve den erstatningsforpligtende kendsgerning i ekspropriationsretten. Troels G. Jørgensen ³²⁾ er af den opfattelse, at dersom man overhovedet skal anvende en kausalitetslære, så kan det i hvert fald kun være de af selve afståelsen forårsagede ulemper, der skal erstattes, medens virkningerne fra anvendelsen af det afståede må lades ude af betragtning som ekspropriationserstatningsretligt emne, idet disse ulemper tilhører en anden årsagsrække, der sættes i bevægelse ved ekspropriantens fortsatte virksomhed. Ekspropriantens anvendelse af det afståede må efter ekspropriationen sidestilles med en hvilken som helst anden grundejers råden over sin ejendom og kan altså kun medføre erstatningspligt, dersom de almindelige mål for ejendomsrettens udøvelse overskrides (naboret). Som et andet argument for denne opfattelse kunne anføres, at det ofte ville være urimeligt, om den omstændighed, at en grundejer har afstået nogle få m² jord til et genevoldende anlæg, skulle stille ham bedre end naboerne, der måske må tåle nøjagtig de samme ulemper uden at kunne kræve erstatning.

Den erstatningsforpligtende kendsgerning kan også opfattes som værende ekspropriantens samlede virksomhed under ét. Selve afståelsen, det anlæg, for hvis skyld den sker, og dette anlægs drift er - som udtrykt af Aschehoug p. 55 - led af et og samme foretagende, en fortsat handling. Heri er der det rigtige, at ekspropriationen netop er sket med det formål at muliggøre anlæggets iværksættelse. Anlægget i dets konkrete udformning må derfor opfattes som en direkte følge af selve afståelsen, og dermed kan der heller ikke siges at være et spring i årsagsrækken. Desuden vil det ofte være praktisk umuligt at udsondre de ulemper, der kan henføres til selve afståelsen, fra dem der må henføres til anvendelsen af det afståede. Eksproprianten vil således efter denne opfattelse blive stillet bedre end hans naboer, som ikke har afstået jord, men heri er der også det rimelige, at medens ulemper for naboerne blot er at betragte som en realisation af en allerede tilstedeværende fare, som de måtte være forberedt på, så havde eksproprianten grund til at anse sig beskyttet i det omfang det afståede dannede værn mod ulemper for restejendommen.

32) p. 167.

Når man skal finde frem til, om en given retsforstyrrelse er forårsaget af ekspropriationen, må man konstruere et hypotetisk begivenhedsforløb. Dette kan konstrueres på en for ekspropriaten mere eller mindre gunstig måde. Opfattes enhver afståelse, stor eller lille, som en nødvendig betingelse for, at anlægget overhovedet kunne være blevet gennemført, vil enhver retsforstyrrelse, som ikke ville være indtruffet, dersom anlægget slet ikke var blevet iværksat, kunne siges at være forårsaget af afståelsen. Denne opfattelse, der svarer til den almindelige erstatningsrets betingelseslære (conditio sine qua non), vil imidlertid føre til en altfor vidtgående erstatningspligt, idet det er urealistisk altid at forestille sig, at projektet ikke ville kunne gennemføres uden at tage jord netop fra ekspropriaten.

En mere rimelig opfattelse vil være at se på, hvorledes ekspropriatens stilling ville have været, om man havde gennemført anlægget uden at ekspropriere netop fra ham. Der vil herefter ikke være årsagsforbindelse, såfremt retsforstyrrelsen ville være indtrådt i samme eller væsentligt samme omfang, selv om ekspropriaten ikke havde afstået jord. Poul Meyer ³³⁾ mener, at en sådan afgrænsning vil føre til alt for vid erstatningsfrihed. Dette kan næppe være rigtigt, thi i de tilfælde, hvor retsforstyrrelsen ville have været den samme uanset afståelsen, ses der ikke at være nogen grund til, at den tilfældige omstændighed, at den påføres ham i forbindelse med en ekspropriation, skulle stille ham bedre, end hvis dette ikke havde været tilfældet.

I det følgende skal herefter ses på, hvorledes praksis har udformet og anvendt årsagslæren ved afgrænsningen af erstatningspligtens omfang.

A. Næringstab.

1.a. I forbindelse med ændringer i færdselens retning og styrke vil næringsdrivende kunne påføres omsætningsnedgange. Her må det for det første anføres, at retspraksis helt klart viser, at det ikke kan afføde erstatningskrav, at trafikken formindskes i den gade, hvor man har sin forretning. Se således U 1914.47 H, hvor det statueredes, at en skræddermester, fra hvem der ikke var eksproprieret jord, ikke havde krav på erstatning, fordi forbindelsen til Odenses centrum blev forringet derved, at gaden kom til at ende blindt som følge af en jernbaneudvidelse.

33) p. 62.

1912/1958

Dannebrogsgade

Man kunne herefter spørge, om stillingen bliver en anden, når vejlukningen sker i forbindelse med ekspropriation fra den næringsdrivende. Problemet har foreligget i en norsk højesteretsdom, NRT 1958.646, hvor man ved udvidelsen af Drammensbanen afbrød en offentlig vej, således at den ikke længere var åben for gennemkørsel. En købmand, der havde afgivet jord til jernbaneudvidelsen, krævede herefter erstatning for neringstab ved forretningens forringede beliggenhed, men fik ikke medhold heri, idet man udtalte, at det ikke var grundafståelsen, men vejens lukning, som reducerede ejerens indtægtsmuligheder. Grundafståelsen stod ikke "slik i årsakssammenheng med stengningen av veien, at den kan utlze erstatningsplikt for stengningen når slik erstatningspligt ellers ikke er til stede." Det ses således, at købmanden ville have lidt det samme indtægtstab, uanset om han havde afstået jord til jernbanen, og følgelig var der ikke årsagsforbindelse!

b. Lignende tilfælde foreligger, når man ved anlæggelsen af en ny vejgør den tidligere vej helt eller delvis overflødig, således at færdselen og dermed butikssøgningen formindskes: Også her er det klart, at man ikke får erstatning for sådanne neringstab. Se f.eks. U 1914.46 H; *nr. 105* hvor en manufakturhandler, der ikke afstod jord, krævede 20.000 kr. i erstatning for formindsket omsætning. Hans butik lå ved en jernbaneover-skæring, som blev erstattet af en fodgængertunnel under banen, medens den øvrige trafik førtes over banen ad en viadukt 70 m nordligere. Denne formindskelse af færdselen gav ikke grundlag for erstatningskrav, idet hjemmel herfor navnlig ikke kunne søges i grl. § 82.

En tilsvarende situation har foreligget for en taksationskommission - 1/66 Assens - hvor en købmand, der ikke afstod jord, mødte op og krævede erstatning i anledning af en vejoplægning, idet hans forretning for fremtiden ville få facade mod en bivej, således at han mistede sit salg til tilfældige trafikanter på landevejen. Sagen blev forligt, idet amtsrådet tilbød at betale 2000 kr. som erstatning for afvikling af hans forretning! Dette beløb må utvivlsomt betragtes som en ren kulanceerstatning.

Man kan herefter se på, om sagen stiller sig anderledes, dersom den pågældende har afstået jord i forbindelse med vejoplægningen. I taks. 13.64 Holbæk krævede en dame, der havde afgivet 100 m² jord til en vejregulering, 2000 kr. i erstatning, fordi hendes have efter vejoplægningen ikke længere stødte op til en offentlig bivej. Herved forhindredes hendes salg af jordbar og nye kartofler fra vejkannten, idet der mellem hendes have og den nye vej kom til at ligge et jordstykke tilhørende en anden

1913/958

lodsejer. Det kunne ikke antages, at der ved vejomlægningen var sket et så alvorligt indgreb i ejendommens drift eller i ejerens mulighed for at afsætte produkter, at dette kunne begrunde et erstatningskrav. Kendelsen kunne også have været begrundet ved, at hun ville have lidt det samme næringstab, uanset om hun afgav jord til vejomlægningen.

Kbhvn. Tax, komm. kendelse af 12/12 1966 udtaler, at en omsætningsnedgang for en benzinstation som følge af formindsket trafik ikke kan give krav på erstatning, ligesom det må være uden betydning, om en øget trafik som følge af en vejudvidelse kan fremkalde en omsætningsforøgelse. Kendelsen belyser i øvrigt, at et næringstab, som benzinstationen led ved, at antallet af opkørselsbaner til benzinpumperne reduceres fra 6 til 5, fordi arealet eksproprieredes til en "buslomme", skulle erstattes.

c. Et ganske specielt tilfælde af næringstab forelå i NRT 1857.342 H. Neden for vandfaldet Sarpfossen lå en klippe - kaldet Helgebystenen - som var til stor gene for tømmerfløtningen. Stenen hørte til ejendommen Borregården, hvis ejer havde indrettet en tømmerrende, hvorigennem trælastejerne mod betaling af afgift kunne fløte deres tømmer uskadt forbi klippen. På trælastejernes foranledning blev stenen eksproprieret og bortmineret, og ejeren krævede herefter erstatning for det indtøgtstab, som han led ved, at hans tømmerrende blev overflødig. Højesteret gav ham ikke medhold, idet man fandt, at fordelene var alt for tilfældig til at kunne betragtes som nogen herlighed ved ejendommen, idet trælastejerne ikke var pligtige at benytte hans tømmerrende, og fordelene følgelig kunne bortfalde, selv forudsat at Helgebystenen ikke var blevet bortmineret.

Dommens resultat er formentlig rigtigt, men begrundelsen kan næppe opretholdes. Dersom man kun skulle erstatte næringstab, såfremt trælastejerne ligefrem var forpligtede til at benytte tømmerrenden, ville en ekspropriation kun i meget sjældne tilfælde kunne få et næringstab erstattet. Aschehoug³⁴⁾ vil forklare dommen ud fra den betragtning, at indtagten var særdeles usikker, idet den kunne bortfalde af mange andre grunde. Heroverfor må indvendes, at man ikke må se på, hvad der kunne være sket. Man skal derimod kun se på, hvad der ville være sket, dersom afståelsen ikke havde fundet sted, men efter en sådan betragtning lader sommen sig heller ikke forklare tilfredsstillende. Dommen lader sig formentlig kun forklare ud fra den af Castberg³⁵⁾ angivne løsning, nemlig at et vassdrag efter norsk ret er åbent for fløtning for alle og enhver (allemands-

34) Aschehoug p. 57 f..

35) Castberg II 1947 p. 387 f.

ret), og at man altså ikke har ret til at hindre en sådan fløtning. Ejeren må derfor finde sig i, at vassdraget bliver oprenset, uden at han får erstatning for tab af fordele, som han havde ved, at vassdraget ikke var tjenligt for fløtning. Havde man derimod gjort ejerens tømmerrende værdiløs ved at ekspropriere et areal fra ham for på dette at anlægge en ny tømmerrende, ville der næppe have været tvivl om, at der tilkom ham erstatning for det derved påførte næringstab.

2. Ekspropriantens konkurrerende virksomhed.

Almindeligvis ³⁶⁾ antages det, at ekspropriaten ikke kan få erstatning for tab, som lides ved, at ekspropriaten starter en konkurrerende virksomhed på det afståede areal. Dette må også som hovedregel fastholdes, idet ekspropriaten oftest ville være blevet påført den pågældende konkurrence, uanset om virksomheden placeres netop på hans areal. I visse tilfælde vil situationen dog være den, at den pågældende konkurrence kun kunne være blevet påført ekspropriaten ved ekspropriation fra ham. Dette vil kunne tænkes, dersom ekspropriaten indtager en faktisk eller retlig monopolstilling.

Magne Schjødt ³⁷⁾ nævner et eksempel, som udmærket belyser det ovenstående. En mand ejer de to eneste vandfald (fosser) i et større område og driver et elektricitetsværk ved det ene. Dersom det andet vandfald eksproprieres til anlæg af et nyt elektricitetsværk, der vil påføre ham konkurrence, må det være klart, at han skal have erstatning for eventuelle tab, thi konkurrencen kunne på grund af den faktiske monopolstilling ikke være påført ham uden ved ekspropriation.

Et noget lignende tilfælde har foreligget i dansk retspraksis i HRT 1858-59.729. I 1855 anlagde man en hovedlandevej over Viborg sø, hvorved en ældre bro blev så godt som overflødig. Herved mistede ejeren af broen nogle broafgifter, som han ifølge kgl. bevilling var berettiget til at opkræve. Ved anlæggelsen af den nye overgang over søen var man nødt til at ekspropriere fra broejeren, idet denne ejede hele den østlige del af søen indtil midtstrøms. Højesteret kendte ham berettiget til erstatning for tabet af broafgifterne. Troels G. Jørgensen ³⁸⁾ mener, at det afgørende for dommen har været, at den kgl. bevilling var at opfatte som en for det offentlige bindende koncession, således at der var tale om ekspropriation af en eneret. Lige så berettiget må det være at

36) PM 74, v. Eyben p. 20.

37) Schjødt p. 55. *Hva er min eiendom verd ved ekspropriation.*

38) TGJ p. 182.

tolke dommen ud fra årsagslæren 39).

Fra norsk retspraksis kan anføres to højesteretsdomme, der begge drejer sig om ekspropriation til et samvirkelag, d.v.s. et kooperativt handelsforetagende.

I NRT 1956/1149 var der tale om ekspropriation fra en dame, der ejede en omfattende ejendom og desuden havde klausuler om handelsforbud påhæftet de omkringliggende ejendomme, således at hun indtog en monopolagtig stilling. Konkurrencen fra samvirkelaget kunne altså ikke være påført damen uden ekspropriation fra enten selve den herskende ejendom, hvilket var tilfældet i den foreliggende sag, eller fra en af de ejendomme, hvorpå der hvilede handelsklausuler. Hun fik da også 30.000 kr. i erstatning for næringstab.

I NRT 1961.670 drejede det sig om ekspropriation af en "sjøgrunn" tilhørende en sildeoliefabrik, på hvilken der hvilede en servitut, der forbød al handelsforretning og dampskibsekspedition i konkurrence med en handelsforening, der umiddelbart forinden ekspropriationen havde solgt grunden til sildeoliefabrikken. Denne servitut blev afløst ved ekspropriation og underskjønnet fastsatte erstatningen herfor til 10.000 kr. Ved overskjønnet forhøjedes denne erstatning til 125.000 kr. med den motivering, at samvirkelaget ved afløsningen af servitutten ville opnå konkurrencemuligheder med Handelsforeningen, som det på anden måde ikke kunne få. Højesteret stadfæstede overskjønnet, idet man dog samtidig lagde vægt på, at ekspropriationen førte til øget konkurrence for en gammel indarbejdet virksomhed.

B. Støj, røg, lugt m.v. fra anlægget.

Disse ulemper er typisk naboretsulemper, og det er da også givet, at ekspropriaten som minimum har krav på erstatning efter naborettens regler, hvor det afgørende er, om ejeren efter stedets og omgivelsernes beskaffenhed må være forberedt på ulemper af den pågældende art. Ekspropriaten må imidlertid have krav på erstatning herudover, nemlig i det omfang han kunne påregne, at det afståede dannede værn mod de pågældende ulemper for restejendommen. På den anden side vil det være urimeligt, om en ekspropriat, der blot har afstået nogle få m² til f.eks. en flyveplads herved skulle kunne kræve erstatning for samtlige

39) Om dommen i øvrigt PM 55, Aschehoug p. 88, Schjødt p. 81, Matzen SR III 1899 p. 376.

støjgener fra lufthavnen ^{4o}). I stedet for at se på, hvorledes ekspropriaten ville være stillet, dersom anlægget slet ikke var blevet gennemført, må man for at nå til en rimelig afgrænsning se på, om afståelsen af det enkelte grundstykke kan siges at være den egentlige årsag til ulemperne for den enkelte ekspropriat.

NRT 1960.59 illustrerer på udmærket vis denne problemstilling. Ved udvidelsen af Rygge militære flyveplads krævede ekspropriaterne erstatning for forøgede støjgener på grund af de mange jetfly. Såvel overskjøn som højesteret afviste disse erstatningskrav, idet man henviste til, at det drejede sig om ulemper for alle som boede i nærheden af flyvepladsen, og at ulemperne i og for sig var uafhængige af, om der var eksproprieret grund fra vedkommende eller ej, idet de i større eller mindre grad gjorde sig gældende over et ganske stort område. Overskjønnet havde konkluderet derhen, at der ikke bestod nogen retlig relevant årsagssammenhæng mellem ekspropriationen og støjulemperne, idet ulemperne for den enkelte ville have været lige store, selv om luft-havnsudvidelsen ikke havde krævet ekspropriation netop fra ham.

En tilsvarende problemstilling findes i NDs 1960.253 sv. HD, hvor sagen drejede sig om udvidelse af en flyveplads på Gotland. Ekspropriaten, der afstod ikke mindre end 77.000 m², påstod sig berettiget til efter ekspropriationsloven af 1917 § 34 at forbeholde sig ret til inden for 10 år at anlægge søgsmål med krav om erstatning for støjgener. Højesteret gav ham medhold heri for så vidt angik "markbuller", idet man her mente, at det afståede areal havde beskyttet ham mod et sådant "intrång", expl. § 7. Afstanden mellem hans bygninger og startbanen var således blevet forkortet 250 m, og udvidelsen over hans jord havde muliggjort landinger med reaktivne fly (jet). Derimod mente man ikke at kunne give ham medhold for så vidt angik "luftbuller", idet denne ulempe ramte store områder.

U 1945.217 OLK omhandlede det spørgsmål, om en ekspropriat kunne kræve erstatning for "æstetiske ulemper", der påførtes ham ved, at et rensningsanlæg blev placeret på det afståede areal, OLK afviste dette erstatningskrav, idet man henviste til, at kommunen erstatningsfrit kunne have påført ham langt større gener ved at placere anlægget på nogle kommunen tilhørende naboarealer. Kendelsen sammenholder altså ekspropriatens stilling med det dårligst tænkelige hypotetiske begiven-

4o) S. Ljungmann p. 208, Strahl p. 224.

hedsforløb, hvilket konsekvent gennemført vil kunne føre til en altfor vidtgående ansvarsfrihed. Resultatet i denne sag kan kun være rimeligt, dersom det vitterligt havde været planlagt at placere anlægget på naboarealerne, idet omplaceringen i så fald kan siges at være til fordel også for ekspropriaten.

C. Niveauændringer af veje.

Indledningsvis må det fastslås, at der skal særdeles meget til, for at vejhævninger, henholdsvis sænkninger, kan begrunde et erstatningskrav i de tilfælde, hvor der ikke finder jordafståelse sted i forbindelse med niveauændringen. Se således U 1917.649 H, 1928.843 Ø, 1938.670 Ø og 1939.647 Ø, der alle nægter erstatning ud fra den standardbegrundelse, at man ikke finder, at der er sket noget retsstridigt indgreb i sagsøgernes adgang til at færdes til og fra deres ejendomme. U 1957.469 jfr. T.f.R. 1958.350 nægter erstatning ud fra et klart nabo-retligt synspunkt, idet man ikke fandt, at "Vejreguleringen har medført ulemper eller værditab udover hvad sagsøgerinden efter ejendommens beliggenhed ved landevejen måtte være forberedt på at tåle". At det dog trods alt ikke er helt umuligt at få tilkendt erstatning i disse tilfælde viser U 1933.644 - "den nedgravede købmand". Medens Vestre Landsret havde nægtet erstatning ud fra ovennævnte standardbegrundelse, fandt Højesteret derimod, at der ved den foretagne vejhævning var sket en så væsentlig forringelse af ejendommen, at købmanden havde krav på erstatning efter lovgivningens almindelige grundsætninger ⁴¹⁾.

Foretages niveauændringen i forbindelse med ekspropriation, vil ekspropriatens muligheder for at opnå erstatning være større. Se f.eks. U 1937.283 H, der tilkendte ekspropriaten erstatning for besværsliggørelse af ejendommens drift, større risiko for snelæg samt forringelse af udsigtsforholdene med den begrundelse, at det for ombygningen og udvidelsen af bivejen havde været nødvendigt at foretage ekspropriation af et ikke ubetydeligt areal af ejendommen. Dommen må formentlig forstås på den måde, at disse ulemper ikke ville være blevet påført ham, medmindre man havde taget jord fra ham.

41) Ifølge TGJ's kommentar i TFR 1934 p. 419 har man hermed haft naboretlige synspunkter for øje.

PM: p. 70 samt U 51 B. 308 er af den opfattelse, at indgrebet var så voldsomt, at det må betragtes som en ekspropriation. Se endvidere U 34 B. 326.

Imidlertid må det være klart, at der skal være årsagsforbindelse mellem afståelsen og det tab, der påføres ekspropriaten i forbindelse med niveauændringen, for at han kan kræve dette erstattet. Se således U 1923.702 Ø, hvor der ved udvidelsen af Bjerringbro jernbanestation eksproprieredes et areal tilhørende en gartner, som derefter - udover arealerstatning - krævede erstatning, fordi man samtidig førte en amtsvej under jernbanen, således at hans gartneriudsalg kom til at ligge et par meter over vejens niveau efter vejsenkningen. Han påstod, at hans gartneriudsalg ville blive så godt som uanvendelig på grund af de dårlige adgangsforhold. Østre Landsret afviste dette erstatningskrav, idet man udtalte, at tabet ikke var en følge af ekspropriationen, men alene en følge af vejenes omlægning. Poul Meyer ⁴²⁾ mener, at denne dom er noget tvivlsom, idet han ikke finder det muligt i ovennævnte tilfælde at sondre mellem skade hidrørende fra anvendelsen af det afståede og skade hidrørende fra ekspropriantens samlede virksomhed, da skadevolder må siges at være en og samme person, når der er en økonomisk og retlig sammenhæng i hans virksomhed. Ud fra den hidtil anvendte kausalitetsbetragtning synes dommen imidlertid at være rigtig. Ekspropriaten ville have lidt det samme næringstab ved vejsenkningen, uanset om man skulle bruge noget af hans jord til udvidelse af jernbanestationen eller ej.

D. Adgang til havet.

Adgangen til havet opfattes normalt som en faktisk fordel, som man ikke har krav på at bibeholde. Se således U 1936.87 H, der statuerede, at der hverken i lovgivningen eller efter almindelige retsgrundsætninger tilkommer grundejerne erstatning, fordi deres ejendomme mister deres hidtidige adgang til havet. I den pågældende sag afstod grundejerne imidlertid ikke areal til det vejanlæg, som medførte tabet af den faktiske fordel, idet vejen anlagdes ved opfyldning af Øresund langs kystlinjen.

Mister man adgangen til havet i forbindelse med en jordafståelse, må imidlertid også tabet af denne faktiske fordel erstattes, dersom der er årsagsforbindelse mellem afståelsen og tabet ⁴³⁾. En sådan årsagsforbindelse forelå ikke i U 1914.21 H, hvor en dame, der drev et forlystelse-

42) PM 63.

43) PM 72.

ses- og badeetablissement, ved udvidelsen af Esbjerg Havn afstod en 50 alen bred strimmel strandbred. Hun krævede herefter erstatning for den mistede adgang til havet, men heri fik hun ikke medhold, da adgangen til benyttelsen af stranden - endog bortset fra ekspropriationen - under alle omstændigheder ville bortfalde, idet havneanlægget medførte opfyldelse i betydelig udstrækning af søterritoriet ud for citantindens ejendom. Herefter måtte det være klart, at der ikke forelå årsagsforbindelse mellem afståelsen og tabet.

E. Specielle tilfælde.

1. Udgifterne til vedligeholdelsen af en offentlig bivej afholdes efter vejbest. lovens § 18 af vedkommende kommunalbestyrelse. Dersom vejen nedlægges som offentlig, f.eks. under en bivejsrevision § 14, 3. stk., må de pågældende lodsejere selv afholde disse udgifter. I overtaks. 3/1958 Nordjylland havde en gårdejer, der afstod jord til anlæggelsen af en bivej, ved taksationskommissionen ud over arealerstatningen fået tillagt en erstatning på 2.000 kr. for ulemper, herunder bl.a. derved at den gamle vej nedlagdes som offentlig, hvorefter gårdejeren selv måtte afholde vedligeholdelsesudgifterne af den nu private vej, idet han ville være den eneste, der fik brug for den tidligere vej. Sagen kom for overtaksationskommissionen, som ikke fandt, at gårdejeren havde ret til at få erstatning, fordi den forbi hans ejendom førende offentlige vej nedlagdes som offentlig, hvorfor man trak de 2000 kr. fra erstatningen. Der synes da heller ikke at være årsagsforbindelse mellem ekspropriationen fra gårdejeren og den ulempe, der påføres ham ved, at vejen nedlægges som offentlig. Uanset om man ved anlæggelsen af den nye vej skulle bruge jord fra ham, ville den gamle vej være blevet overflødig, og derfor kan den tilfældige omstændighed, at han afgiver jord til det nye vejanlæg ikke bevirke, at han kan kræve erstatning for ulempen ved, at den gamle vej nedlægges som offentlig, hvilket også støttes af, at nedlæggelsen beror på en selvstændig beslutning, der ikke har noget at gøre med gårdejerens arealafståelse.

2. Taksationskommissionskendelsen af 10-6-1965 (Maribo) angår en ganske anden situation. Til et vejanlæg i Nykøbing F eksproprieredes en ejendom, hvorefter en tidligere lejer af lokaler i ejendommen mødte op for taksationskommissionen og påstod sig tilkendt en erstatning på 1200 kr., fordi forventningen om, at ejendommen ville blive eksproprieret, havde umuliggjort salg eller fremleje af hans møbelforretning og dermed

medvirket til, at han måtte indvillige i en privat likvidation af forretningen. Der var imidlertid meget, der tydede på, at forretningens indtægtsnedgang og endelige ophør først og fremmest skyldtes, at møbelhandleren 3 år forinden var blevet invalid, og taksationskommissionen fandt da også, at forretningen var ophørt ganske uden sammenhæng med den foretagne ekspropriation, ligesom der ejheller var grundlag for at antage, at forventningen om en fremtidig ekspropriation havde haft nogen indflydelse på møbelhandlerens muligheder for at komme af med lokalerne ved salg eller fremleje. Kendelsen viser imidlertid, at tab som følge af ekspropriationsforventninger skal erstattes, dersom det kan bevises, at tabet er forårsaget af disse forventninger.

3. "Legale servitutter".

Ved ekspropriation vil ekspropriaten i visse tilfælde blive påført ulemper derved, at han må underkaste sig visse indskrænkninger i sin råden over de arealer, der støder op til det anlæg, for hvis skyld der er eksproprieret. Forudsætningen for at kunne kræve ulemperne ved sådanne rådighedsindskrænkninger erstattet må være, at der er årsagsforbindelse mellem jordafståelsen og de pågældende ulemper.

En sådan årsagsforbindelse kan ikke siges at foreligge, hvor rådighedsindskrænkningen påføres ekspropriaten ved en selvstændig beslutning af en offentlig myndighed ganske uafhængigt af ekspropriationssituationen. Dette er f.eks. tilfældet, når en vejbestyrelse beslutter at pålægge byggelinier i henhold til vejbestyrelseslovens § 4o. Den omstændighed, at beslutningen af praktiske grunde måtte blive truffet i forbindelse med en ekspropriation, kan ikke begrunde, at ekspropriaten skulle få et særligt erstatningskrav i den anledning.

Andersledes stiller sagen sig, dersom rådighedsindskrænkningen følger umiddelbart i henhold til loven. Som eksempel herpå kan for det første nævnes visse bestemmelser i lov nr. 116 af 11/3 1921, der foreskriver, at der inden for en afstand af 45 m fra jernbanespor ikke må opføres bygninger med letantændelig tagbeklædning som f.eks. stråtag, og at bygninger, der ved banens anlæggelse ligger inden for 45 m-linien, skal forsynes med mindre brandfarlig tagbeklædning. Der vil her kunne blive påført en ekspropriat positive ombygningsudgifter, men det er da også udtrykkeligt foreskrevet, at udgifterne skal afholdes af baneanlægget (§2). Loven bestemmer endvidere, at der ikke inden for 45 m-linien må placeres letfængelige genstande, såsom møddinger, hæs, hestakke m.v. Dette vil klart kunne være en driftsulempe for en landmand.

I naturfredningslovens § 25, 4. stk., forbydes opførelse af bygninger inden for en afstand af 100 m fra hovedlandeveje samt landeveje af 1. og 2. klasse, jfr. vejbestyrelsesloven § 3, 2. stk. a-c. Ved ekspropriation til sådanne landeveje påføres ekspropriaten altså automatisk disse byggelinier.

Som et sidste eksempel på disse "legale servitutter" kan nævnes vejbestyrelseslovens § 52, hvorefter der ikke må foretages udgravninger nærmere vejens areal end 3 meter, dog således at gravens skråning op mod vejen højst må have et anlæg på 1:1,5 ("vejkeglen").

Ved ekspropriation til jernbane eller vej vil ekspropriaten således i medfør af ovennævnte bestemmelser blive påført ulemper i form af rådighedsindskrænkninger på restejendommen. Ulemperne synes at stå i klar årsagsforbindelse med afståelsen, idet ekspropriaten kun i sjældne tilfælde ville være blevet påført ulemperne, dersom han ikke havde afstået jord⁴⁴⁾. Ikke desto mindre gives der - såvidt vides - ikke erstatning for de omtalte ulemper, hvilket kun kan forsvares på grund af rådighedsindskrænkningernes lighed med erstatningsfrie reguleringer.

v.

I det ovennævnte er kun visse erstatningsretlige princippers overførelse på ekspropriationsretten taget op til behandling. Hermed være ikke sagt at øvrige principper, såsom reglerne om skadelidendes egen skyld, bevisbyrde og *compensatio lucri cum damno*, er ganske uarvendelige i ekspropriationsretten; men også disse reglers overførelse må ske under skyldig hensyntagen til, dels at det ekspropriative indgreb - som allerede Troels G. Jørgensen gjorde opmærksom på - ikke uden videre kan sidestilles med en skadevoldende handling, og dels at de almindelige erstatningsregler er udformede med henblik på ganske andre problemstillinger end dem, der rejser sig i ekspropriationsretten.

44) Ved placering af vejen op til skellet på naboens areal vil han dog blive påført ulemper uden arealafståelse.

Litteratur:

Abitz, U 60 B. p. 55.

Poul Andersen, Dansk Statsforfatningsret.

Aschehoug, Norges nuværende Statsforfatning III 1893.

Ekspropriationsbetænkningen.

Egon Larsen, Ekspropriationserstatningen 1958.

Stig Jørgensen, Erstatningsret.

Troels G. Jørgensen, Erstatning og ejendomsafståelse.

Poul Meyer, Erstatningsfastsættelse ved ekspropriation.

Ivar Strahl, Fyra expropriationsrättsliga uppsatser.

Magne Schjødt, Norsk Ekspropriationsret 1926.

Alf Ross, Dansk Statsforfatningsret.

Jørgen Ulrik Grønberg/Bent A. Nielsen